

Тема: "А.Свидницький. Життя і творчість".

План

1. Життєвий шлях А.Свидницького.
2. Загальна характеристика літературної діяльності.
3. Роман "Люборацькі" – перший український соціально-психологічний роман.

Література

1. Гаєвська Н. Анатолій Свидницький // Дніпрова хвиля: Хрестоматія нововведених творів до шкільних програм / Кононенко П. – К.: Радянська школа, 1990. – С.224-249.
2. Гончар О. Проза // Історія української літератури ХІХ століття: У 2 кн. – Кн. 1: Підручник / Жулинський М. – К.: Либідь, 2005. – С. 543-568.
3. Єременко О. Анатолій Свидницький // Українська література першої половини ХІХ століття: Навчально-методичний посібник. – Суми: СумДУ імені А.С.Макаренка, 2006. – С. 76-83.
4. Жук Н. Анатолій Свидницький. Нарис життя і творчості. – К.: Дніпро, 1987. – 149 с.
5. Коломієць В. Знайомимо дев'ятикласників з творчістю А.Свидницького // Українська мова та література в школі . – 1992. – № 9-10.
6. Сиваченко М. Анатолій Свидницький і зародження соціального роману в українській літературі . – К.: видавництво АН УРСР, 1962. – 415 с.
7. Франко І. Твори: У 50-ти т. Т. 27. – К.: Наукова думка, 1980. – С.7-8.
8. Хропко П. Нерозквітчаний талант: До 150-річчя з дня народження А.Свидницького // Дніпро. – 1984. – № 8. – С. 122-124.

АНАТОЛІЙ СВИДНИЦЬКИЙ (1834-1871)

Передчасно, на тридцять сьомому році обірвалося життя Свидницького. Йому довелося працювати в нестерпних умовах. І тому викликає подив здійснене письменником, педагогом, етнографом, громадським діячем

П.Хропко

Анатолій Патрикійович Свидницький – український письменник і фольклорист – пройшов життєвий шлях типового різночинця 60-х рр. ХІХ століття, вихідця із сімей церковнослужителів, які, зазнавши пекла бурси і семінарії, відмовлялися від церковної кар'єри, обстоювали в людях віру в свої сили і справедливість.

Після смерті його чекало забуття. С.Єфремов писав про А.Свидницького: "...чоловік, що мав від природи великі духові сили і неабиякий до письменства хист... віддав Богу дух, як той класичний чумак серед відлюдного степу. Не знаємо, де навіть могила того талановитого, але безталанного письменника".

І.Франко, запитуючи у М.Драгоманова про "автора прехорошої повісті" ("Люборацькі"), у відповідь отримав: "Про Свидницького, на жаль, не можу нічого написати, бо не знаю навіть, про якого Свидницького йде діло" (знав обох братів).

У занедбанні залишилась і літературна спадщина, більша частина якої побачила світ по смерті автора. Слушно зазначав М.Зеров: "Безталанний автор,

здавалося б, природним хистом оборонений від людської непам'яті, і проте забутий!"

Народився Анатоль Патрикійович Свидницький 13 вересня 1834р. у с. Маньківці Гайсинського повіту на Поділлі у сім'ї простого малоосвіченого священика, котрий умів жити у добрій згоді з громадою. Родина була численною (в Анатолія були старший брат Яків, менші – Ісая та Амос, сестри Марія та Уляна). Діти о.Патрикія належали до нового покоління і зростали в інших умовах: батьки отримали хатню освіту, а діти, навчаючись у духовних бурсах і семінаріях, часто пробували прокладати життєву стежку за власним уподобанням.

Згадуючи навчання у Крутянській бурсі, а потім у Кам'янець-Подільській семінарії, А.Свидницький писав: "Перебираючи життя проше, не маю на чім стати і відпочити – чорно та й чорно; аж як поминеш школи – бодай би мене мати лучче була під серцем приспала, аніж мали ще маленького (9 літ) в монаські руки віддавати. Із'їли вони літа мої! І моє здоров'я".

Змарнувавши батьківські надії, юнак у 1857р. вступає до Київського університету, спочатку навчається на медичному, згодом історико-філологічному факультеті, дає приватні лекції. У 1859 р. А.Свидницького було виключено за несплату грошей, і він просить допустити його до іспиту на свідоцтво учителя повітової школи. Працює у Миргороді, за його ініціативою було відкрито недільну школу, громадську бібліотеку, проводились літературні вечори. Тут він розпочинає роботу над романом "Люборацькі", створює оповідання "Проти сили не попреш; з чим родився, з тим і вмереш" (ідея – панську натуру не переробиш); "Недоколисана", в основі якого лежить українська народна казка-новела про перевиховання норовистої жінки, та "Іван Доробало". І темою, і способом опрацювання названі твори близькі до оповідання О.Стороженка "Вчи лінивого не молотом, а голодом".

З 1862 р. працює помічником акцизного наглядача в м. Козелець на Чернігівщині. Одружується з дочкою місцевого лікаря Оленою Іванівною Величківською. У сімейному житті не було злагоди, дружина не розуміла духовних устремлінь чоловіка, недоброзичливо ставилася до його занять. А.Свидницький починає випивати, його понижено по службі, згодом іде у відставку.

Щоб утримувати чотирьох дітей, починає працювати в архіві, шукає додаткову службу "по духовному ведомству", але не знаходить.

1863-1869 рр. – пауза у творчій біографії.

1870-1871 рр. – проживав у Києві. Письменнику вдалося влаштуватися помічником завідуючого Київським центральним архівом. Намагався відновити давніші зв'язки, передав свої фольклорні записи П.Чубинському, І.Рудченку, надрукував у газеті "Киевлянин" оповідання і нариси російською мовою.

18 липня 1871р. умер від хронічної хвороби печінки, ледве закінчивши 37-ий рік життя. Поховано його у Києві, але на сьогодні могила загубилася. На смерть письменника не відгукнулася жодна газета. Його ім'я, як і творчість, відразу почали западати в непам'ять.

І.Франко у критичному нарисі, що супроводжував першу публікацію роману "Люборацькі" у ж. "Зоря" 1886 р. писав: "Анатоль Патрикійович Свидницький належить до тих талановитих, а нещасливих людей, котрих чи то

життя, чи зла доля ламають і убивають в цвіті літ, не давши прикласти їм до діла те знання, яке вони в житті здобули, ані ту щиру любов, котрою душа їхня горіла в найкращих хвилях життя. Навіть те, чого успіли вони доконати в житті, переслідує зла доля, немовби стараючись замести всякий слід їх земного існування, їх змагань і мук душевних".

Літературну діяльність А.Свидницький розпочав в університеті, дебютував поезіями, близькими до народних пісень: "Україно, мати наша", "В полі доля стояла", "Горлиця", "Росте долом березина". У них звучав антикріпосницький мотив і заклик до розправи над панамі. Цим поезіям притаманна народнопісенна образність та ритміка, окремі з них позначені беззаперечним впливом Т.Шевченка:

Україно, мати наша,	Чи ти рано до схід сонця
Широка та гарна,	Богу не молилась?
За що ж тебе сплюндровано,	Чи ти діточок непевних
За що гинеш марно?	Звичаю не вчила?

Образ повстанця, який прийде боронити бідноту від панів, навіяний споминами про Коліївщину, Кармелюка. Це нелегальні вірші, які знаходили під час поліцейських обшуків у членів Харківсько-Київського таємного товариства, у землевольця Андрущенка.

Перу А.Свидницького належать фольклорно-етнографічні праці "Злий дух" (1860), "Відьми, чарівниці й опирі, чи то ж примхи і примхливі оповідання люду українського" (1860), "Великдень у подолян" (1861), написані на основі юнацьких спостережень. У першій із фольклористичних праць зібрано вірування про диявола, який, за народними переконаннями, брав участь у створенні людей і світу, але був "злим", бо штовхав людей на негідні вчинки. Дослідник стверджував, що особливістю українського селянського світосприйняття є вільне трактування питань створення світу, приземлення біблійних персонажів. У другому нарисі автор описує і засуджує забобонні вірування селян у різні фантастичні істоти, їх віру у ворожбитів та знахарів. Творчим імпульсом до створення третьої з названих праць стала невеличка книжечка фольклориста К.Шейковського "Быт подолян" (1959). Нарис Свидницького був не тільки рецензією, а й ґрунтовним самостійним дослідженням, заснованим на незабутніх дитячих і юнацьких спогадах. Про свої фольклорно-етнографічні праці сам автор зазначав: "Повнота, очевидно, повинна бути обов'язковою умовою цих робіт, які повинні стати матеріалом для майбутніх досліджень і замінити особисті спостереження читача".

"Люборацькі" – найвизначніший перший проблемний соціально-психологічний роман, написаний 1862 р., опублікований 1886 р., за жанром близький до сімейної хроніки. Роман А.Свидницького – свідчення переходу української реалістичної прози до масштабних епічних полотен із сучасного життя суспільства, до широкого художнього узагальнення складних соціальних відносин пореформеної доби. Автор йшов від особистих спостережень за життям старосвітського подільського духовенства, оскільки був добре обізнаний із побутом і звичаями клану духівництва, з умовами освіти і виховання в духовних училищах та приватних пансіонах, оцінював їх з реалістичних просвітницьких позицій. Автобіографічний роман "Люборацькі" засвідчив подальший вихід за межі селянської тематики і проблематики, його

написано в об'єктивно-повістевій манері на відміну від творів Г.Квітки-Основ'яненка, О.Стороженка, Марка Вовчка, які, за висловом М.Зерова, були виконані в оповідній манері, оскільки ці автори були "безсилі перемогти конкретність словника та живу розмовність синтакси". А.Свидницький ні під кого не підробляє свого твору, нікому в уста не вкладає (як, наприклад, Марко Вовчок в "Інститутці"). У цій схемі автор "Люборацьких" займає, як підкреслює М.Зеров, якусь середню позицію, а його роман є своєрідним перехідним місточком до об'єктивно-описового стилю, що устанавлюється з виступу І.Нечуя-Левицького.

І.Франко оцінює "Люборацькі" цілком позитивно, хоча і не зважається поставити вище відповідних творів Нечуєвих: "Ця хроніка є перша широка спроба української повісті на тлі сучасних суспільних обставин і zarazом, можна сказати, одна з кращих проб, які маємо досі на тому полі, і в деяких зглядах може сміло стати під пару Нечуєвій "Причепі", з котрою у неї багато спільного і котрої вона старша сестра".

"Люборацькі" – роман із життя правобережного духовенства, у якому розробляється тема руйнування старовинного побуту українського духовенства під тиском урядових російських заходів, впливом польської шляхти та громадських співвідношень у 40-х рр. ХІХ ст.

Показане те руйнування на родині Люборацьких, що мешкає на межі Київщини і Поділля. Її голова – отець Гервасій, панотець Солодківський, людина шанована. Він має добрі професійні дані (сильну "гортань" і гарну дикцію), "чоловік з головою, як розкаже, то наче з книжки вичитує", уміє годити громаді, не підробляючись і не пристосовуючись. Однак він усувається від господарських турбот, від виховання власних дітей. Селянське середовище і двір пана Росолинського – дві протилежності, між якими балансує отець Гервасій. Він запобігає ласки у підступного польського пана, що заплутав панотця, "як павук муху". Росолинський настирливо радив йому віддати дочку Масю на виховання в польсько-шляхетський пансіон пані Печержинської, бо ж, мовляв, його дочка не мужичка, а попівна, панянка. З того часу, як панотець пройнявся думкою віддати Масю на навчання, життя її круто змінилося і згодом закінчилося трагічно.

Смерть отця Гервасія стала справжнім лихом для родини. Однак найбільші життєві випробування випали на долю старої Люборацької, працюючої, чесної, доброї господині, люблячої матері. З погляду здорового народного глузду, справедливо засуджує вона виховання дітей-українців у російських духовних школах і польсько-шляхетських пансіонах, бо з чужою мовою, через зв'язки з чужим оточенням ідуть і чужі поняття: шляхетське презирство до хлопства у попівен (Мася стає "ляхівкою", католичкою), російсько-урядовий дух – у поповичів (Антось, який був не раз записаний у "квартирний журнал" до графи: "Кто мужичил?" – повертається додому вкрай зрусифікований). "Біда мені опала з тими чужоземцями", – скаржиться стара Люборацька.

Отже, А.Свидницький був одним із перших українських письменників, які добре розуміли негативний, деморалізуючий вплив денаціоналізації школи.

Розробляючи тему "старе гніздо і молоді птахи", автор змальовує образи дітей Люборацьких. Центральне місце серед молодого покоління відведено

образу старшого сина Антося, виведеного не статично, а в розвитку. "Що то за хлопець ріс! Вже було вмів на криласі читати, – міг би за дяка бути, хоч мав літ одинадцять..."

У бурсі фізичні розправи були нормою взаємин "учеників-мучеників" та "вчителів-мордуванців". Письменник-гуманіст стверджує думку, що фізичні знущання можуть породжувати лише моральних потвор. Антося за невивчений урок чекає різок, а тут новий вчитель апелює до його совісті – і хлопець першим учнем закінчує бурсу. Семінарія стає новим випробуванням для Антося. Юнака випускають "вне разряда", марнують усі мрії про працю, кохану. Лише скрипка (символ таланту) розраджує його у найважчі моменти життя.

Характерно, що у романі мінімальна увага приділяється портрету героя, і максимальна – його внутрішньому світу. На відміну від цілісних, але найчастіше однопланових характерів Г.Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, ускладнено психологічну характеристику. Автор показує суперечливість внутрішнього світу, роздвоєність Антося – неширокого, грубого і водночас доброго, здібного до навчання та музики.

Образ Масі доповнює проблему навчання і виховання. А.Свидницький показує невідповідність бажаного і суцього, того, чого домагається Мася, і того, що реально вона може мати. Розвиток дівчини проходить бурхливо і хворобливо у пансіоні Печержинської, де вона "узвичаїлась по-польськи балакати, по-католицьки молитись..., з погордою споминати батька-попа, матку-попадю, хлопів, хлопську мову і хлопську церкву". В образі Масі втілена трагедія людини, яка все життя марно прагне порвати з тим, що тяжіє над нею вже самим її походженням – з належністю до попівського суспільного прошарку, з його звичаями і традиціями. Трагедія Масі – у засліпленні шляхетськими, чужими їй ідеалами. У час, коли помирає отець Гервасій, вона глузує з православних попів (сцена глибоко символічна). Зовнішність Масі щоразу узгоджується з внутрішньою еволюцією образу. Гонор, бундючість приводять її до самогубства. Прототипом образу стала старша сестра письменника Марія.

Орися – середульша з Люборацьких – вийшла заміж за Тимоху Петропавловського, який втілює все огидне, що виховували бурси і семінарії – грубість, пияцтво, зневагу до народу. П'яний Тимоха вбиває дружину, сиротить сина.

Наймолодша з Люборацьких – Текля – йде в монастир.

Автор показує процвітання морально деградованих перевертнів типу Ігнатія Робусинського, якому характерні підлість до товаришів по бурсі та семінарії, пізніше – до всіх, хто стояв на шляху його кар'єри (одружується з коханою Антося, виганяє стару Люборацьку з хати).

У романі-хроніці реалістично зображено тодішній стан освіти, насильницьке насадження антиукраїнського елемента, моральне зубожіння людини під тиском суспільних обставин. Характерні реалістичні подробиці, побутово-психологічні деталі, етнографічні відомості допомагають сучасним читачам відчувати атмосферу суспільного життя того часу. У романі, за словами І.Франка, "тисяча найменших подробиць, якими, наче вода по камінню, протікає людське життя, з яких, наче брила з атомів, складаються людські

вчинки, і малі, і великі".

Роман "Люборацькі" багатопроблемний. Найбільш важливі проблеми, які розробляє автор, – це загибель обдарованої молодого людини; навчання і виховання у бурсах, семінаріях, приватних пансіонах; соціально-економічні та національно-культурні відносини на Правобережжі у 30-40-х рр. XIX ст. Всі вони стягнуті в єдиний тугий вузол, кожна існує сама по собі і водночас разом; серед родини Люборацьких не виявилось жодного, хто міг би відстояти своє щастя.

У романі кілька основних сюжетних ліній: життя старих Люборацьких; навчання у бурсі і семінарії Антося; сюжетна лінія Масі та Орісі. Є й побічні – побут молодого духовництва, життєвий шлях Теклі.

До особливостей стилю роману "Люборацькі" А.Свидницького відносимо:

- об'єктивно-повістеву манеру (хоча наявні елементи й оповідної);
- лаконізм (важливу роль відіграє натяк, штрих ; стислі пейзажі);
- ретардація (від лат. *retardatio* – затримка, зупинка) – це уповільнення розвитку сюжету, дії (ліричні відступи, передісторія, повторення);
- гумористичний підтекст.

Оригінальною є і мовна тканина роману, яка поєднує у собі лексичні, синтаксичні, фразеологічні особливості подільської говірки з сучасною авторові літературною мовою. Через більш ніж півстоліття по смерті письменника літературознавець В.Петров зазначав: "Свидницький вагомий для нас вже тому, що це єдиний письменник в українській літературі, котрий рішився в белетристичній формі вказати на культурні особливості Поділля".

Отже, перший в українській прозі роман виховання "Люборацькі" – це історія формування характеру молодого людини в умовах соціальної несправедливості, руйнівного впливу тодішньої школи. Роман А.Свидницького відзначається ідейно-стильовою своєрідністю та неповторністю.

"А.Свидницький, може, і сам про те не здогадувався, що написав твір, який надовго залишився одною з оздоб української літератури і що ім'я його колись гідно стане поруч з іменем Нечуя-Левицького та Мирного", – писав першовідкривач роману І.Франко.

Текстологічна історія роману "Люборацькі" досить добре вивчена літературознавцями В.Герасименком та М.Сиваченком. Вперше надрукований у ж. "Зоря" через 23 роки після написання, твір був дуже скалічений "попівською" цензурою галицьких видавців. У 1955 році його видав С.Зубков, а через тридцять літ у серії "Бібліотека української літератури" вийшла книга "Анатолій Свидницький. Роман. Оповідання. Нариси" зі вступною статтю П.Хропка.

Мала проза А.Свидницького (17 оповідань і нарисів) – пізніший етап його літературної діяльності. Автор друкував їх у "Киевлянині" протягом 1869-1870 рр. Одні з них за проблематикою примикають до "Люборацьких" ("Гаврусь и Катруся", "Два упрямых", "Арендарь"), у інших – розповідається про дрібних чиновників ("Попался впросак", "Хоч з мосту та в воду"). Окрему групу становлять оповідання і нариси про людей, викинутих на соціальне дно ("Жебраки". Нарис про подільських компрачикосів). Компрачикоси – покупці дітей, які навмисно спотворювали їх, маючи із цього зиск. Натовп прочан

здійснив самосуд над злочинцями, оскільки шляхтянка у спотвореній каліці пізнала з голосу свою колись викрадену донечку.

Всі оповідання написані російською мовою з українськими розмовами дійових осіб, з українськими приповідками. Деякі з них – це відгуки на різні повідомлення і новини, якими займалася тоді київська газета. У творах "Пачковозы", "Конокрады", "Железный сундук" знайшли відбиття такі явища як розбої, грабунки, фальшування грошей, хижацьке збагачення. Над оповіданнями А.Свидницький не працював довго і пильно, очевидно, писалися вони наспіх і для заробітку, але стали цінним відбитком своєї епохи.

Автор, який гаряче обстоював літературне право українського народу, змушений був погодитися на російське самовисловлювання, послуговуючись українським словом лише для колориту. "От справжнє лихоліття, і от його велика жертва", – справедливо підкреслював М.Зеров. Дійсно, А.Свидницький почав писати запізно, щоб друкуватися в "Основі", і попав у мертву смугу реакційних років.

На думку І.Франка, А.Свидницький володів "орлиним пером", зі сторінок його самотніх творів чується воістину орлина туга за волею, жадання гармонійного життя. Найсуттєвішим його внеском у скарбницю української літератури був роман "Люборацькі", що став провісником великих епічних полотен І.Нечуя-Левицького та Панаса Мирного.

Справжнє новаторство його творів, зумовлене високою обдарованістю, визначило місце А.Свидницького в історії вітчизняної культури.

Запитання і завдання

1. Фактами із життєвого і творчого шляху письменника доведіть справедливості твердження І.Франка: "Анатолій Патрикійович Свидницький належить до тих талановитих, а нещасливих людей, котрих чи то життя, чи зла доля ламають і убивають у цвіті літ, не давши розкритися вповні їх талантові".
2. У чому виявилось новаторство роману "Люборацькі" А.Свидницького?
3. Опрацюйте фольклорно-етнографічні нариси А.Свидницького "Злий дух", "Великдень у подолян", "Відьми, чарівниці й опирі, чи то ж примхи і примхливі оповідання люду українського".

Література

1. Гаєвська Н. Анатолій Свидницький // Дніпрова хвиля: Хрестоматія нововведених творів до шкільних програм / За ред. П.Кононенка. – К.: Радянська школа, 1990. – С. 244-249.
2. Гречанюк С. ...То для мене школа правди і любові / До 150-річчя з дня народження // Українська мова і література в школі. – 1984. – № 9. – С. 20-26.
3. Жук Н. Анатолій Свидницький: Літературний портрет. – К.: Дніпро, 1987. – 150 с.
4. Сиваченко М. Анатолій Свидницький і зародження соціального роману в українській літературі. – К.: Вид. АН УРСР, 1962. – 415 с.
5. Фігурна Н. Проблема української жінки (на матеріалі роману А.Свидницького "Люборацькі") // Слово і час. – 1999. – № 11. – С. 14-16.
6. Франко І. Анатоль Патрикійович Свидницький (Уваги до його "Люборацьких") // І.Франко. Збір. тв: У 50-ти т. – Т. 27: Літературно-критичні праці 1886-1889) – К.: Наукова думка, 1980. – С. 7-8.

7. Хропко П. Нерозквітчаний талант: До 150-ти річчя з дня народження А.Свидницького // Дніпро. – 1984. – № 8 – С. 122-124.